

درآمدی بر تحلیل گفتمان

نویسنده:

برایان پالتریج

مترجم:

طاهره همتی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه	پالتریج، برایان Paltridge, Brian
عنوان و نام پدیدآور	درآمدی بر تحلیل گفتمان / نویسنده برایان پالتریج؛ مترجم طاهره همتی.
مشخصات نشر	تهران: نشر نویسه پارسی، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	۴۰۶ ص.: مصور، جدول، نمودار.
شابک	۹۷۸-۶۲۲-۶۶۴۹-۲۱-۶
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
یادداشت	عنوان اصلی: Discourse Analysis: An Introduction
یادداشت	واژه نامه
یادداشت	کتابنامه
موضوع	گفتمان
شناسه افزوده	همتی، طاهره، ۱۳۶۳ - مترجم
رده بندی کنگره	۱۳۹۹ د۲پ/۳۰۲ P3۰۲
رده بندی دیویی	۴۰۱/۴۱
شماره کتابشناسی ملی	۴۱۵۴۱۸۳

این کتاب ترجمه‌ای است از:

Discourse Analysis: An Introduction

Brian Paltridge

© 2008 – Continuum

نویسنده: برایان پالتریج Brian Paltridge

مترجم: طاهره همتی

آتلیه نشر نویسه پارس: STUDIO FIVE

ناشر: نشر نویسه پارس

دفتر انتشارات: ۰۲۱-۷۷۰۵۳۲۴۶

نماینده فروش: کتابفروشی توس: ۶۶۴۶۱۰۰۷

سامانه پیام کوتاه: ۳۰۰۴۵۵۴۵۵۴۱۴۲

وبگاه: www.neveeseh.com

نوبت چاپ: دوم، ۱۳۹۹

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۶۴۹-۲۱-۶

چاپ و صحافی: روز

کلیه حقوق محفوظ و متعلق به «نشر نویسه پارس» است.
تکثیر و انتشار این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه، بدون مجوز قبلی و کتبی
ممنوع و مورد پیگیری قانونی قرار خواهد گرفت.

برای مادر

که به هر کیسوی سپیدش، کمشان، ما کمشان می‌روند

○ فهرست مطالب ○

۷.....	یادداشت مترجم.....
۹.....	سپاسگزاری.....
۱۱.....	فصل اول: تحلیل گفتمان چیست؟.....
۴۵.....	فصل دوم: گفتمان و جامعه.....
۸۹.....	فصل سوم: گفتمان و کاربردشناسی.....
۱۳۷.....	فصل چهارم: گفتمان و ژانر.....
۱۷۳.....	فصل پنجم: گفتمان و مکالمه.....
۲۰۷.....	فصل ششم: دستور گفتمان.....
۲۴۹.....	فصل هفتم: رویکردهای پیکره‌بنیاد در تحلیل گفتمان.....
۲۸۷.....	فصل هشتم: تحلیل گفتمان انتقادی.....
۳۱۹.....	فصل نهم: تحلیل گفتمان در عمل.....
۳۵۱.....	منابع.....
۳۸۱.....	واژه نامه.....

این کتاب زمانی از سوی دوست بزرگواریم جناب آقای امیر احمدی به من پیشنهاد شد که دانشجوی سال آخر مقطع کارشناسی ارشد بودم و به یمن داشتن اساتید فرزانه، با فضای این حوزه بیشتر آشنا و به مباحث آن علاقمند شده بودم. شروع کردم به خواندن کتاب، چکیده‌ها و نقطه‌نظرهایی که درباره این کتاب ارائه شده بود. کتاب حاضر را از چند جهت در خور توجه دیدم: یکی از این جهت که پالتریج، نویسنده کتاب با نثری ساده و شفاف، معرفی جامع و قابل فهمی از تحلیل گفتمان و رویکردهای مختلف آن به دست داده است. دیگری از این جهت که نویسنده تلاش کرده است تا جهت آشنایی خوانندگان کتاب با سبک و سیاق انواع پژوهش در این حوزه، برجسته‌ترین آثار پژوهشگران را با زبانی بی‌تکلف شرح دهد. افزون بر آن، نویسنده با طرح پرسش‌های پژوهشی در پایان هر فصل و طرح ایده‌های نو، این امکان را برای مخاطبان ناآشنا یا تازه‌آشنا و پژوهشگران تازه‌کار در این حوزه فراهم آورده است تا با اعتماد به نفس به پژوهش‌های بدیع در این باب بپردازند. از این رو، برگردان فارسی این اثر را مناسب دانستم. بدون تردید، کتاب حاضر می‌تواند راهشگای ارزشمندی برای دانشجویان تازه‌آشنای رشته زبان‌شناسی جامعه‌شناسی، علوم سیاسی، اصحاب رسانه و نیز علاقمندان به حوزه تحلیل گفتمان باشد.

نوشته حاضر مملو است از مصاحبه‌ها و دیالوگ‌های فیلم‌ها و نمایش‌های تلویزیونی که نویسنده برای روشن‌تر شدن مباحث از آن‌ها مثال آورده است که طبیعتاً در برخی موارد با فرهنگ ما مطابقت ندارند. با این وجود، تا آن‌جا که میسر بود سعی کرده‌ام با رعایت مسائل فرهنگی، پیام مؤلف را بی‌کم و کاست در دسترس خوانندگان فارسی‌زبان قرار بدهم. همچنین در برخی نمونه‌ها به ناچار به ترجمه تحت‌اللفظی روی آورده‌ام تا به هر چه روشن‌تر شدن مطالب مؤثر واقع شود. در برگردان معادل‌ها و اصطلاحات، بسیار خوش‌شانس بودم و از فرهنگ توصیفی تحلیل گفتمان و کاربردشناسی و همچنین کتاب ارزشمند تحلیل گفتمان انتقادی

که به دست جناب آقای دکتر آقاگل زاده به رشته تحریر درآمده است بهره‌مند شوم. در این جا لازم می‌دانم از ایشان به پاس تلاش هایشان در این حوزه صمیمانه سپاسگزاری کنم. افزون بر این دو منبع ارزشمند؛ تلاش کرده‌ام با مراجعه به پایان‌نامه‌ها و مقاله‌های مرتبط از معادل‌های موجود که نزد زبان‌شناسان در حوزه تحلیل گفتمان معمول است بهره بگیرم تا مخاطب دچار سردرگمی نشود.

در برگردان این نوشته خود را وامدار فرزانه‌ای می‌دانم که هر جا خود را ناتوان می‌دیدم با منت‌های گشاده‌رویی و به کمال فضل و محبت خود راهنمایم بودند. از جان و دل از استاد فرهیخته‌ام سرکار خانم دکتر آزیتا افراشی سپاسگزارم و عبارتی برای سپاس از ایشان نمی‌یابم. جناب آقای دکتر حسین صافی، استاد گرانقدرم در حل بسیاری از مشکلات اصطلاح شناختی دستگیرم شدند و با صبوری و متانت مرا مرهون بزرگواری‌های خود ساختند. به حق از ایشان در مقام استاد بسیار آموختم. از دوست عزیزم، سرکار خانم دکتر راحله گندمکار به صدار و بیش ممنون و سپاسگزارم که به واقع جسارت ترجمه این نوشته را به من دادند و در طول ترجمه بسیاری از تجربیات ایشان دستگیرم شد. همچنین از دلگرمی‌ها و همراهی‌های همسر مهربانم قدردانی می‌کنم که در تمام طول ترجمه این کتاب همراهم بودند.

در پایان وظیفه خود می‌دانم که از دوست گرانقدر و مدیرمسئول سخت‌کوش و باریک‌بین نشر نویسه پارس، جناب آقای امیر احمدی تشکر کنم که اسباب این ترجمه را در اختیارم گذاشتند و نیز زحمت بازخوانی این کتاب را به جان خریدند و بسیاری از لغزش‌هایم را گوشزد کردند. دقت نظر ایشان به دین من به ایشان افزود.

طاہرہ ہمتی

تهران، تابستان ۱۳۹۶

سپاسگزاری

از کن هایلند، ویراستار این مجموعه، به خاطر همراهی در این پروژه و ارائه نظرات و رهنمودهای ارزشمند درباره هر فصل از این کتاب قدردانی می‌کنم. علاوه بر این، از جنی لاول، برای مساعدت و پیشنهادهایش در هر مرحله از نگارش کتاب سپاسگزارم. همچنین می‌خواهم از دو نفر که چیزهای زیادی در حوزه تحلیل گفتمان به من آموختند یعنی جوی فیلیپس و وینی کرامبی تشکر نمایم. آنها هر دو در آنچه من از تحلیل گفتمان آموخته‌ام سهمیم هستند. از آنجلا توماس، نیل اینگلد، لین گرنت، سالی هامفری و ایکوکو ناکنا برای نظرات و پیشنهادهایشان در هر بخش از کتاب تقدیر می‌کنم. همچنین از بسیاری از دانشجویان خوبم، بخصوص از کسانی که به آثارشان در این کتاب استناد شده است یعنی جیانسن لیو، جون اوهاشی، جوانا آر، کارمل اُشانشی، آنا پرینس، کریستن ریچاردسون، نیومای استورچ، وی ونگ، شائویانگ ژنگ و لن یانگ تشکر می‌کنم. افزون بر این، از ایئونجو سانگ برای مثال کره‌ای فصل سوم سپاسگزارم. از جونیچی کاساجیما و کنساکو یوشیدا از دانشگاه سوفیا شهر توکیو که این کتاب را در آنجا به پایان رساندم کمال تشکر و قدردانی دارم که من را به این دانشگاه دعوت نمودند. همچنین از کیکو آداجی، کوچنول بیئی و آن کاندوئث برای تمام یاری‌ها و محبت‌هایشان در زمان اقامتم در شهر توکیو قدردانی می‌نمایم.

فصل اول: تحلیل گفتمان چیست؟

فصل اول: تحلیل گفتمان چیست؟

مروری بر فصل:

۱-۱ تحلیل گفتمان چیست؟

۲-۱ دیدگاه‌های متفاوت تحلیل گفتمان

۳-۱ وجوه افتراق گفتمان گفتاری و نوشتاری

۴-۱ خلاصه

۵-۱ سؤالات فصل

۶-۱ منابع پیشنهادی برای مطالعه‌ی بیشتر

این فصل، شرح مختصری از «تحلیل گفتمان»، به عنوان رویکردی بر تحلیل زبان به دست می‌دهد. تحلیل گفتمان، الگوهای زبانی موجود در متون و نیز بافت‌های اجتماعی و فرهنگی‌ای که متون در بستر آن‌ها شکل می‌گیرند را مورد توجه قرار می‌دهد. این فصل را با ارائه‌ی پیشینه‌ی اصطلاح تحلیل گفتمان آغاز می‌کنیم. سپس، مباحثی را بازمی‌کاویم که به‌طور خاص مورد توجه و تأکید تحلیل‌گران گفتمانی است؛ از جمله، ارتباط بین زبان و بافت اجتماعی، شیوه‌های فرهنگ‌ویژه^۱ سخن گفتن و نگارش متن و روش‌های سامان‌بخشیدن به متون در موقعیت‌های خاص اجتماعی و فرهنگی. در ادامه، اصطلاح توانش ارتباطی^۲ و مفهوم آن در مباحث مربوط به گفتمان گفتاری و نوشتاری^۳ را مورد بحث قرار می‌دهیم.

معرفی رویکردهای متفاوت تحلیل گفتمان، مبحث بعدی این فصل خواهد بود. این نگرش‌ها را می‌توان به رویکردهایی از تحلیل گفتمان که تأکید بیشتری بر ویژگی‌های زبانی متون دارند (رویکردهای متن‌بنیاد^۴)، تا رویکردهایی که غالباً بر بنیاد جامعه‌شناختی تحلیل گفتمان تمایل دارند و کارکرد متون را در موقعیت‌های اجتماعی بررسی

¹ origins

² Culture-specific ways

³ Communicative competence

⁴ Spoken and written discourse

⁵ textually –oriented views

می‌کنند (رویکردهای جامعه‌بنیاد)، طبقه‌بندی کرد. این مبحث ما را به ساختگرایان اجتماعی^۱ گفتمان سوق می‌دهد. بر اساس این دیدگاه، آنچه ما بر زبان می‌رانیم و نیز شیوه‌ی بیان آن در ایجاد جهان‌بینی و بر نگرش ما نسبت به افراد و حتی خودمان تأثیرگذار است. در ادامه، رابطه‌ی بین زبان و هویت را از نظر می‌گذرانیم. در این مبحث از تحلیل گفتمان، روش‌هایی از کارکرد زبان را بررسی می‌کنیم که نه تنها از آن طریق هویت خود را ابراز می‌نماییم بلکه، نحوه‌ی برخورد دیگران با خود را نیز تعیین می‌کنیم و این شامل مبحثی است پیرامون روش‌هایی که به سبب آن افراد از طریق کارکرد گفتمان گفتاری و نوشتاری، هویت‌های^۲ اجتماعی و جنسیتی^۳ مشخصی را شکل داده و آن را ایفا می‌کنند.

شیوه‌ی ارتباط متون با یکدیگر مبحث بعدی این فصل را به خود اختصاص می‌دهد. در این بخش، روش‌هایی را باز می‌کاویم که به واسطه‌ی آن، می‌توانیم متون را در ارتباط با متونی که قبل و به دنبال آن می‌آیند تولید و تفسیر کنیم. در پایان، این فصل را با مبحثی پیرامون وجوه افتراق گفتمان گفتاری و نوشتاری خاتمه می‌بخشیم. در طول این فصل، جهت روشن‌تر شدن مباحث از مثال‌های متنوعی بهره می‌گیریم. به طور کلی، این فصل را به معرفی مفاهیمی می‌پردازیم که در طول فصل‌های آینده به تفصیل مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرند.

۱-۱. تحلیل گفتمان چیست؟

تحلیل گفتمان بر دانش زبانی فراتر از واژه، بند، عبارت و جمله تأکید دارد که برای ایجاد یک ارتباط موفق ضروری می‌نماید. این رویکرد، به بررسی الگوهای زبانی درون متن و ارتباط میان زبان و بافت‌های اجتماعی و فرهنگی متن می‌پردازد. تحلیل گفتمان به شیوه‌هایی از کارکرد زبان توجه دارد که جهان‌بینی و تعبیر متفاوتی را آشکار می‌سازند. همچنین بررسی می‌کند چگونه کارکرد زبان از نحوه‌ی ارتباط مشارکین گفتگو با یکدیگر تأثیر می‌پذیرد و از سوی دیگر، بر تأثیر کارکرد زبان بر هویت‌های اجتماعی و روابط نیز توجه دارد. تحلیل گفتمان بررسی می‌نماید که جهان‌بینی و هویت‌های مختلف چگونه به

¹ social constructionist view

² identities

³ generated

واسطه‌ی کارکرد گفتمان شکل می‌گیرند. این رویکرد هم متون گفتاری و هم متون نوشتاری را مورد مطالعه قرار می‌دهد.

زلیگ هریس^۱ برای نخستین بار به سال ۱۹۵۲، اصطلاح تحلیل گفتمان را به عنوان روشی برای تحلیل گفتار و نوشتار ارتباطی مطرح کرد. وی بر دو مبحث عمده‌ی بررسی زبان در سطحی فراتر از جمله و نیز ارتباط بین رفتار زبانی^۲ و غیرزبانی^۳ تأکید داشت. هریس با بررسی دقیق این مباحث به دنبال آن بود تا روشی برای توصیف چگونگی توزیع ویژگی‌های زبانی درون متن و شیوه‌ی ترکیب این ویژگی‌ها در متونی با سبک‌های خاص ارائه کند. وی در نخستین و مهم‌ترین مطالعاتش این‌گونه بیان می‌دارد که:

گفتمان ارتباطی، درون یک موقعیت خاص - خواه حین سخنان یک فرد، خواه در حین مکالمه، خواه در موقعیتی که فردی هرازگاهی، در طول چند ماه کتابی را در قالب ادبیات و یا سبک علمی به‌خصوصی به رشته تحریر در می‌آورد - پدید می‌آید (هریس، ۱۹۵۲: ۳).

لذا، در موقعیت‌های خاص، شیوه‌های مشخصی از کارکرد زبان وجود دارد. هریس بر این باور است که این گفتمان‌ها نه تنها معانی بلکه ویژگی‌های زبانی خاص خود را دارند. این که این معانی از چه ویژگی‌های برخوردار هستند و به چه نحوی در زبان بازشناخته می‌شوند از موضوع‌های محوری تحلیل گفتمان به شمار می‌آید.

i. رابطه‌ی بین زبان و بافت^۴

هریس با مطرح کردن «ارتباط بین رفتار زبانی و رفتار غیرزبانی»، در واقع به دنبال یافتن پاسخی به این پرسش است که افراد چگونه به سبب موقعیتی که در آن قرار دارند سخنان یکدیگر را تعبیر می‌کنند. به عنوان نمونه، چنان‌چه برج مراقبت فرودگاه به خلبان اطلاع دهد که در حال حاضر باند پرواز پُر است، احتمالاً منظورش این است که در حال حاضر فرود هواپیما امکان‌پذیر نیست. به نظر می‌رسد معنی این پیام برای سخنگوی بومی زبان

¹ Zellig Harris

² linguistic behavior

³ non- Linguistic behavior

⁴ context

انگلیسی کاملاً واضح است اما خلبان‌های غیرانگلیسی‌زبان که تعدادشان در جهان بسیار زیاد است برای درک این پیام باید بین آنچه گفته می‌شود و منظور اصلی گوینده ارتباط برقرار کنند. به زعم هریس، عبارت باند پرواز در حال حاضر پُر است، در یک موقعیت بخصوص (در اینجا موقعیت فرود هواپیما)، معنای خاصی را می‌رساند و ممکن است در موقعیت دیگری، معنای متفاوتی از آن برداشت شود. اگر من این عبارت را خطاب به دوستی که در فرودگاه منتظر شخص خاصی است بیان کنم، در واقع قصد دارم علت تأخیر زمان فرود هواپیما را توضیح بدهم.

بدین ترتیب، دغدغه‌ی تحلیل گفتمان پاسخ به این پرسش است که «زمانی که افراد برای انجام امور خود در جهان از دانش زبانی خود بهره می‌گیرند دقیقاً چه اتفاقی روی می‌دهد» (جانستون^۱، ۲۰۰۲: ۳). این مبحث را تحلیل کارکرد زبان می‌نامند. تحلیل گفتمان رابطه‌ی میان زبان و بافت‌هایی که زبان در بستر آن به کار گرفته می‌شود را بررسی می‌کند و این تحلیل و توصیف را هم در تعامل‌های گفتاری و هم در تعامل‌های نوشتاری مورد توجه قرار می‌دهد. به زعم چیمومبو^۲ و رزبری (۱۹۹۸)، هدف اصلی تحلیل گفتمان آن است که درک و ارزیابی عمیقی از متون صورت پذیرد و به این پرسش پاسخ داده شود که چگونه متون برای کاربران خود معنای خاصی پیدا می‌کند.

ii. تحلیل گفتمان و کاربردشناسی^۳

جنبه‌هایی از کارکرد زبان که تحلیل‌گران گفتمانی بدان توجه دارند در حوزه کاربردشناسی نیز مطرح است. کاربردشناسی با شیوه‌ی تعبیر زبان بر اساس دانش افراد از جهان واقعی سروکار دارد. به عنوان مثال، عبارت باند در حال حاضر پر است، در یک موقعیت خاص نه به عنوان دستورالعملی برای فرود هواپیما بلکه در قالب یک گزارش واقعی تعبیر می‌گردد. در حوزه کاربردشناسی معنای تحت‌اللفظی کلمات مطرح نیست، بلکه هدف اصلی آن است که منظور و نیت گویندگان از آنچه بر زبان می‌رانند چیست. گاهی اوقات، کاربردشناسی با معنی‌شناسی مغایرت پیدا می‌کند. زیرا معنی‌شناسی با

¹ Johnstone

² chimombo

³ pragmatics

معنای تحت اللفظی کلمات سر و کار دارد. یعنی بدون توجه به نوع کاربران و یا هدف ارتباطی متن به بررسی معنای صرف واژه‌ها می‌پردازد (ریچاردز و اشمیت، ۲۰۰۲). در این کتاب، دیدگاه تحلیل گفتمان بر مبنای کاربرد شناسی استوار است. بدین معنا که به جای بررسی کلام سخنگویان در گفتمان گفتاری یا نوشتاری، منظور و نیت سخنگویان و شیوه‌های بیان آن را مورد توجه قرار می‌دهیم.

iii. ساختار گفتمانی متون

همچنین تحلیل‌گران در حوزه‌ی تحلیل گفتمان به این مهم می‌پردازند که افراد چگونه در حین مکالمه یا نگارش متن، سخنان و جملات آغازین و نیز سخنان بعدی‌اشان را با چه ترتیبی کنار یکدیگر می‌چینند. در این خصوص، تفاوت‌های مشهودی در فرهنگ‌ها و زبان‌های مختلف مشاهده می‌شود. به عنوان مثال، معمولاً در ایملی که از سوی کارکنان اداری دانشگاهی در کشور ژاپن دریافت می‌کنم، بعد از عبارت دکتر پالتریچ عزیز، گفته‌ای در خصوص آب و هوا ذکر می‌گردد، عبارتهایی نظیر سلام مرا از یک روز گرم و سوزان در شهر توکیو پذیرا باشید، یا سلام! امروز در توکیو روز زیبایی است. البته من نیز ممکن است در ایمل‌هایی که برای همکاران ژاپنی خود می‌فرستم از این عبارتها بهره بگیرم. با این تفاوت که در زبان انگلیسی برخلاف زبان ژاپنی، این شیوه‌ی مکالمه مرسوم و الزامی نیست. لذا، ما در موقعیت‌های مشخص گفتاری و نوشتاری و در زبان‌ها و فرهنگ‌های مختلف، عبارت‌های خاصی را برمی‌گزینیم و گفته خود را به شیوه‌های خاصی سامان می‌بخشیم.

میچل^۱ (۱۹۵۷)، از جمله نخستین پژوهشگرانی است که ساختار گفتمانی^۲ متون را مورد توجه قرار داده است. وی در مطالعات خود به تحلیل شیوه‌هایی می‌پردازد که از آن طریق افراد در تعامل‌های مربوط به خرید و فروش کالا، گفته‌های خود را به ترتیب خاصی بیان می‌کنند. وی با بررسی ساختار کلی این نوع متون، مفهوم مراحل^۳ را وارد حوزه‌ی تحلیل گفتمان می‌نماید. منظور از این مفهوم، گام‌هایی^۴ است که کاربران زبان

¹ Mitchell

² discourse structure

³ stages

⁴ steps

در حین مکالمه پشت سر می‌گذارند. میچل به جای پرداختن به شیوه‌های کارکرد زبان در هر مرحله از متن، بیشتر به بررسی شیوه‌هایی علاقمند است که از آن طریق تعامل‌ها در سطح کلی متن شکل گرفته و به ترتیب خاصی بیان می‌شوند. وی بررسی می‌نماید که زبان چگونه به عنوان آن‌چه وی آن را کنش اجرایی^۱ می‌نامد مورد استفاده قرار می‌گیرد و این که معنای زبانی در بافت موقعیتی که در بستر آن به کار می‌رود و نیز بافت کلی متن به چه نحوی نهفته است.

لذا، اگر من در خیابانی در شهر شانگهای^۲، نزدیک یک فروشگاه در حال قدم زدن باشم و شخصی به من بگوید سلام آقا، دی وی دی^۳؟ از موقعیتی که در آن هستم استنباط خواهم کرد که آن شخص می‌خواهد به من لوح‌های دی وی دی فیلم (به احتمال زیاد نسخه کپی آن) را بفروشد. حال، اگر به داخل یک فروشگاه بروم و شخصی از من سؤال کند که به نظر من بالاترین قیمت برای خرید یک پیراهن چند است، با توجه به تجربه‌ای که از این گونه تعامل‌ها دارم، درمی‌یابم که قیمتی که به من پیشنهاد شده است در واقع نقطه‌ی شروعی برای انجام یک معادله‌ی خرید و فروش است و من می‌توانم پیراهن موردنظر را به نصف قیمت اصلی آن خریداری کنم. من با تکیه بر تجربه خود می‌دانم که این نوع تعامل‌ها چگونه آغاز می‌شوند، معمولاً در آن از چه زبان و لحنی استفاده می‌شود و نهایتاً به چه شکلی پایان می‌پذیرد. همچنین یادگیری دیگر ویژگی‌های این نوع تعامل‌ها را مورد توجه قرار داده‌ام. به عنوان مثال، دریافته‌ام که فروشنده‌ی دوره‌گرد زمانی به من نزدیک شده و از عبارت سلام آقا، دی وی دی؟ استفاده می‌نماید که بین دو مغازه ایستاده‌ام. این گفتگو هرگز زمانی که من در داخل مغازه و در موقعیتی که در حال تعامل با فروشنده‌ی مغازه هستم روی نمی‌دهد.

پژوهشگران دیگر نیز به روشی تا حدودی متفاوت از میچل و طرفداران سبک وی به بررسی الگوهای متناوب در تعامل‌های گفتاری می‌پردازند. از جمله، پژوهشگرانی که در حوزه‌ای با عنوان تحلیل مکالمه^۴ فعالیت دارند به دنبال یافتن پا سخ به این گونه پرسش‌ها هستند که افراد به چه نحوی مکالمه‌ای را آغاز می‌نمایند و متعاقباً، چگونه آن را پایان

¹ operative action

² Shanghai

³ DVD

⁴ conversation analysis

می‌بخشند و این که آن‌ها در حین مکالمه به چه طریقی نوبت‌گیری را رعایت می‌کنند یا سخنانشان با یکدیگر همپوشی^۱ پیدا می‌کند. آن‌ها همچنین مکالمه‌های خودمانی و محاوره، مشاوره‌های بین پزشک و بیمار، مصاحبه‌های روان‌پزشکی و انواع تعامل‌ها در فضاهاى حقوقی را مورد توجه قرار می‌دهند. پژوهشگران در این حوزه به دنبال تحلیل‌های بسیار دقیق و جامعی از تعامل‌های گفتاری هستند و به مباحثی از جمله همپوشی، مکث و بالا رفتن صدا در حین مکالمه علاقمند هستند. آن‌ها بررسی می‌کنند که این مباحث چگونه روابط میان سخنگویان و آن‌چه آن‌ها در خلال گفتگو از طریق زبان بیان می‌کنند و یا انجام می‌دهند را آشکار می‌سازد. به عنوان مثال، افراد چگونه در خلال صحبت‌های شخص مقابل، شروع به سخن گفتن می‌کنند و این که نیت و مقصود آن‌ها از این عمل چیست. افزون بر این، همپوشی چگونه در حین مکالمه در موقعیت‌های گفتاری مختلف به صورت‌های متفاوتی تحقق می‌یابد و این که گویندگان در آن موقعیت خاص، چگونه به مفهوم آن پی می‌برند. به عنوان مثال، در یک مکالمه‌ی عادی، همپوشی، تلاشی است که یکی از طرفین گفتگو برای در اختیار گرفتن رشته‌ی سخن اعمال می‌کند. حال، چنان‌چه طرف مقابل تمایل به ادامه‌ی سخن گفتن داشته باشد، احتمالاً، با صدای بلندتر و بدون مکث به سخنان خود ادامه می‌دهد تا بدین ترتیب، طرف مقابل نتواند سخنان وی را قطع کند. با این وجود، در موقعیتی متفاوت، همپوشی و تداخل در کلام، ممکن است در قالب یک رفتار تعاملی مشارکتی روی دهد. مثلاً زمانی که یکی از مشارکین گفتگو در حین گفته‌های طرف دیگر درباره سخنان وی اظهار نظر می‌کند و به نوعی همان سخنان را منعکس می‌سازد. در برخی زبان‌ها مانند زبان ایتالیائی بر خلاف زبان انگلیسی، سخنگویان در تعامل‌های گفتاری نسبت به همپوشی و تداخل در کلام صبورانه‌تر برخورد می‌کنند.

¹ overlap

iv. شیوه‌های فرهنگی سخن گفتن و نوشتن

یکی از راه‌های مؤثر برای بررسی شیوه‌های کارکرد زبان گروه‌های فرهنگی خاص، از طریق مفهوم قوم‌نگاری ارتباطی^۱ صورت می‌پذیرد (هایمز^۲، ۱۹۶۴). هایمز مطالعات خود را در این زمینه در واکنش به بی‌توجهی تحلیل‌گران آن زمان به گفتار در تحلیل‌های زبانی و توصیف‌های قوم‌نگاری فرهنگ‌ها آغاز می‌کند. مطالعات وی پاسخی بود به رویکرهائی از زبان که بافت‌های اجتماعی و فرهنگی را کمتر مورد توجه قرار می‌دادند. وی به خصوص به جنبه‌هایی از رویدادهای گفتاری^۳ این‌که چه کسی با چه کسی، درباره چه موضوعی، به چه منظور و نیتی، کجا و چه زمانی سخن می‌گوید علاقه‌مند بود. هایمز همچنین به بررسی چگونگی تأثیر این جنبه‌ها بر نحوه‌ی سخن گفتن و انجام کارها در موقعیت‌های فرهنگی خاص تأکید داشت.

به طور مثال، در فرهنگ‌های مختلف شیوه‌های فرهنگی خاصی برای خرید و فروش کالا وجود دارد. نحوه‌ی تهیه‌ی ناهار از یک رستوران بیرون‌بر^۴ در یک کشور انگلیسی زبان مثلاً با کشوری مانند ژاپن متفاوت است. در این گونه تعامل‌ها، در یک کشور انگلیسی‌زبان استفاده از الفاظی نظیر خواهش می‌کنم و متشکرم، از سوی خریدار بسیار مرسوم‌تر از کشور ژاپن است. ممکن است نحوه‌ی خرید کالا از یک سوپرمارکت در یک کشور انگلیسی‌زبان و کشور ژاپن شبیه یکدیگر باشد. با این وجود، در کشور ژاپن معمولاً متصدی صندوق بیشتر از خریدار صحبت می‌کند و حتی ممکن است خریدار در این موقعیت هیچ سخنی بر زبان نراند. ولی این بدان معنا نیست که خریدار فرد بی‌ادبی است. بلکه این امر صرفاً حاکی از آن است که شیوه‌های کارکرد زبان در فرهنگ‌های گوناگون متفاوت است. ممکن است در موقعیت‌های مورد بحث توالی رویدادها در هر دو فرهنگ یکسان باشد، اما در این دو فرهنگ، روش‌های کارکرد زبان در این رویدادها و دیگر رفتارهای غیرزبانی کاملاً متفاوت می‌نماید.

¹ ethnography of communication

² Hymes

³ speech events

⁴ takeaway shop

۷. توانش ارتباطی و گفتمان

مفهوم توانش ارتباطی که نخستین بار از سوی هایمز (۱۹۷۲)، مطرح گردید، بخش مهمی از پیش‌زمینه‌ی نظری^۱ در قوم‌نگاری ارتباطی و اخیراً از مهم‌ترین جنبه‌های ارتباطی در حوزه‌ی آموزش و فراگیری زبان به حساب می‌آید. این مفهوم همچنین در مبحث گفتمان گفتاری و نوشتاری نقش مهمی ایفا می‌کند. توانش ارتباطی نه تنها دانش زبانی یک زبان خاص بلکه اطلاعات مربوط به این که چه کسی، چه مطلبی را به طرز صحیحی در یک موقعیت خاص بیان کند را نیز شامل می‌شود. به دیگر سخن، این مفهوم؛ هم اطلاعات مربوط به دستوری یا نادرستی بودن کلام و هم زمان و مکان مناسب بیان گفته در مقابل چه کسی را در بر می‌گیرد. افزون بر این، دانش مربوط به نحوه‌ی کاربرد و پاسخ به کنش‌های گفتاری مختلف را نیز شامل می‌شود. بدین معنا که مثلاً فرد چگونه عذرخواهی نماید و یا درخواستی را بیان کند و این که در یک فرهنگ خاص چگونه به این کنش‌ها پاسخ دهد.

در تمام موارد فوق باید فضای اجتماعی و فرهنگی که سخن گفتن و یا نگارش متون در آن صورت می‌پذیرد، روابط میان سخن‌گویان و نویسندگان با یکدیگر، اصول و معیارهای حاکم در اجتماع، ارزش‌ها و انتظارات حاکم در انواع تعامل‌ها یا رویدادهای گفتاری را در نظر گرفت. به طور مثال، زمانی که برای خرید به فروشگاه می‌روم، به هنگام ایجاد تعامل با فروشنده، موقعیت فرهنگی، نوع فروشگاه و نیز نوع ارتباط خود با فروشنده را در نظر می‌گیرم. من این تعامل را در سطحی از زبان و در چارچوب دستور، واژگان، ساختارهای گفتمانی و راهبردهای رعایت ادب و رفتار فیزیکی مناسب در این موقعیت خاص انجام می‌دهم. توانش ارتباطی معمولاً بر اساس چهار عنصر بنیادین آن یعنی توانش دستوری^۲، توانش زبان‌شناسی اجتماعی^۳، توانش گفتمانی^۴ و توانش راهبردی^۵ توصیف می‌گردد. منظور از توانش دستوری، تسلط بر قواعد زبانی است. توانش زبان‌شناسی اجتماعی به معنای دانش کاربرد صحیح زبان می‌باشد. دانش نحوه‌ی

¹ theoretical background

² grammatical competence

³ sociolinguistic competence

⁴ discourse competence

⁵ strategic competence